

ΤΟΡΝΑ — ΕΠΙΧΩΡΙΟΣ ΓΛΩΣΣΑ

Ἐνταῦθα θ' ἀσχοληθῶμεν μὲ ἐν συμβάν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας τοῦ βου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον μᾶς παρέδωκεν ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης¹, διότι ἐρευνηταί, παρανοήσαντες τοῦτο, συνεσχέτισαν πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους, συναγαγόντες ἐθνογραφικὰ συμπεράσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν βαλκανικὴν χειρσόνησον.

Μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμῖσι τοῦ βου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος, καὶ τὰ σύνορα αὐτῆς εἰς τὸν Δούναβιν, συνδέονται, ὡς γνωστόν, αἱ εἰσβολαὶ τῶν Ἀβάρων. Αἱ φοβεραὶ τούτων ἐπιδρομαὶ προεκάλεσαν τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐθνολογικὴν ἀλλοίωσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καθόσον, μεταβαλοῦσαι ταύτας εἰς ἀκατοικήτους ἐκτάσεις, κατέστησαν εὐκόλον καὶ ἐν πολλοῖς ἀναγκαίαν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Σλάβων². Πρὸς ἐκδίωξιν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος ἀπέστειλε, κατὰ τὸν σύγχρονον ἱστορικὸν Θεοφύλακτον Σιμοκάττην, τὸν νικηφόρον ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν διεξαγαγόντα στρατηγὸν Κομεντίολον. Τὸ τέταρτον ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, δηλ. τὸ 586³, ὁ στρατηγὸς εὕρισκόμενος ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ Χαγάνος εἰσβαλὼν ἐδῆου τὴν Θράκην μέχρις αὐτῆς τῆς πρωτευούσης. Ὁ Κομεντίολος ὑπερβὰς τὸν Αἴμον σπεύδει ἐναντίον του, ἐν ᾧ δ' εὕρισκετο μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως ἐν τῇ δασώδει περιοχῇ Ἀστικῇ⁴ καλουμένη συνέβη ἀπροσδόκητόν τι γεγονός. Ἐνῶ δηλ. ὁ ὑπὸ τὸν Κομεντίολον στρατὸς ἐβά-

¹ Ἱστορία ἐκδ. C. de Boor (Λειψία 1887) 98, 21 ἔξ.

² Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμαῖον 32, 153, 10 ἔξ.: «Καὶ ἐπειδὴ ἡ νῦν Σερβλία καὶ Παγανία καὶ ἡ ὀνομαζομένη Ζαχλοῦμων χώρα καὶ Τερβουνία καὶ τῶν Καναλιτῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως Ρωμαίων ὑπῆρχον, ἐγένοντο δὲ αἱ τοιαῦται χώραι ἔρημαι παρὰ τῶν Ἀβάρων.. καὶ κατεσκήνωσεν ὁ βασιλεὺς (Ἡράκλειος) τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις».

³ Ὅχι τὸ 579 ὡς ὁ R. Rössler, *Römānische Studien* (Leipzig 1871) σ. 106 δέχεται, οὔτε κατὰ τὸ αὐτὸ ὡς ὁ K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren* (Prag 1876) σ. 112, οὔτε πάλιν τὸ 587 ὡς ὁ αὐτὸς K. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I Teil ἐν *Denkschriften der Akademie der Wissenschaften* 48 (1902) Wien σ. 18, ὑποστηρίζει.

⁴ Οἱ Ἐρευνηταὶ ἐτοποθέτησαν ταύτην σφαλέντες ἐν Μοισίᾳ, Πβ. κατωτέρω σ. 297 σημ. 8.

διζε νύκτωρ ἀποβλέπων εἰς μίαν ἐξ ἀπροόπτου προσβολῆν τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὴν ἐπομένην, ἐν τῶν ὑποζυγίων ἀνέτρεψε τὸ φορτίον του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὀδηγὸς τοῦ ζώου ἀμέριμος προὔχρωει χωρὶς οὐδὲν ν' ἀντιληφθῆ, οἱ ἀκολουθοῦντες συνάδελφοι αὐτοῦ, παρατηρήσαντες τοῦτο, ἀνακράξαντες «τόρνα, τόρνα», τὸν προέτρεψαν, ὅπως στραφῆ καὶ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν θέσιν του τὸ φορτίον. Τοῦτο ἐγίνε αἰτία τοῦ κακοῦ, διότι ἡ φωνὴ ἀκουσθεῖσα ἐξελήφθη ὡς παρακέλευσις πρὸς ὑποχώρησιν λόγῳ ἀπροσπροδοκίτου ἐμφανίσεως τῶν ἐχθρῶν. Δημιουργεῖται θόρυβος καὶ σύγχυσις εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ καὶ «ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τοῦπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττεν «τόρνα, τόρνα», μετὰ μεγίστου ταράχου φθειγγόμενοι»¹.

Τὴν διήγησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἐπανάλαβεν ὁ Θεοφάνης² παραδίδων ἀντὶ «ἐπιχωρίῳ γλώττῃ», «πατρῷα φωνῆ» καὶ προσθέτων κατὰ τινα χειρόγραφα τὴν λέξιν «φράτερ».

Ὁ αὐστριακὸς ἱστορικὸς Thunmann³, εἰς τὴν φράσιν «τόρνα-τόρνα, φράτερ» καὶ «πατρῷα φωνῆ» ἐπίστευσεν, ὅτι ἀνεκάλυψεν ἀποδείξεις ἐκλατινίσεως τῆς περιοχῆς, ὅπου διεδραματίσθη τὸ ἄνω γεγονός. Ὁ δὲ R. Rösler⁴ στηριζόμενος εἰς τὰ μνημονευθέντα χωρία τοῦ Θεοφύλακτου Σιμοκάττου καὶ τοῦ ἀκολουθοῦντος αὐτὸν Θεοφάνους, δέχεται τὴν ὑπαρξίν Βλάχων νοτίως τοῦ Δουνάβεως ἤδη τὸν βον αἰῶνα. Διότι λέγει τὸ «τόρνα-τόρνα» ἀνήκον τῇ Landsprache («ἐπιχωρίῳ γλώττῃ», «πατρῷα φωνῆ») οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν. Διασφίζεται ἄλλως τε ἀκόμη μέχρι σήμερον εἰς τὴν ρουμανικὴν καὶ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς ἀπόδειξιν, ὅτι στρατιῶται λατινόγλωσσοι ὑπηρετοῦν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν τοῦ Μαυρικίου, οἵτινες πιθανώτατα ἦσαν κά-

¹ Θεοφύλακτου Σιμοκάττου, Ἱστορία, 100, 18 ἐξ. Ἐπαντᾷ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Jac. Pontanus, Ingolstadt, 1604 ἐκ τοῦ κακοῦ χειρογράφου (16 αἰών) τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου τύπος ρετόρνα, ἡ χειρόγραφος ὁμοῦς παρὰδοσις τοῦ κειμένου τὸν ἀποκλείει. Διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς τοῦτον καὶ ὁ ἐκδ. de Boor ἐδέχθη τόρνα.

² Θεοφάνους, Χρονογραφία 258, 14 ἐξ. (ἔκδ. C. de Boor Λειψία 1883). Ἐκ τῶν πολλῶν χειρογράφων τοῦ Θεοφάνους μόνον δύο παραδίδουν τὸ φράτερ, ὅθεν δικαίως δύναται νὰ ἀμφισβητηθῆ ἡ γνησιότης αὐτοῦ. Εἶναι προφανῶς μεταγενεστέρᾳ προσθήκῃ προελθούσα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ frater ἀπετέλει προσφώνησιν φιλικὴν μελῶν τῆς αὐτῆς συντροφιάς. Ἴδ. Thesaurus linguae latinae ἐν λ.

³ Ἐν Untersuchungen über die Geschichte der östlichen Völker σ. 342. Τὴν ἐργασίαν ταύτην τοῦ Thunmann δὲν μοὶ κατέστη δυνατόν νὰ εὑρῶ. Τὰ ἐνταῦθα σχετικὰ παρέλαβον ἐκ τοῦ R. Rösler, Dacier und Rumänen ἐν Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse 53 (1866) Wien σ. 57.

⁴ Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 57.

τοικοι τοῦ Αἴμου ¹. Καὶ ὅμως ἡ μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος ἐπακολουθήσασα περὶ Βλάχων γενικὴ τῶν πηγῶν σιγὴ ἐκπλήσσει τὸν ἴδιον ².

Ὅλιγα ἔτη κατόπιν, τὸ 1876, ὁ Κ. Jirec'ek ³ δέχεται τὴν αὐτὴν φράσιν τοῦ Θεοφάνους ὡς ἀποτελοῦσαν τὸ πρῶτον μνημεῖον τῆς ρουμανικῆς γλώσσης. Ὁ Alex. Budinszky ⁴ τὸ 1881 μᾶς διδάσκει, ὅτι «τόρνα-τόρνα, φράτερ» ἀνῆκεν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν γλώσσαν, ἡ ὁποία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὠμιλεῖτο ὑπὸ τοῦ ρουμανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μοισίας, Θράκης καὶ Μακεδονίας.

Τοὺς ἀνωτέρω ἐρευνητὰς ἀκολουθοῦν οἱ Ρουμᾶνοι καὶ δὴ ὁ A. D. Xenopol ⁵, ὁ N. Jorga ⁶, καὶ ὁ G. Bratianu ⁷ δεχόμενοι ὁμοίως ἐκρωμαϊσμὸν τῆς περιοχῆς ἐκείνης ⁸.

Ἡ ἐκτεθεῖσα ἄποψις τῶν ἄνω ἐρευνητῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον τοῦ Θεοφυλάκτου ὀφείλεται: πρῶτον μὲν εἰς τὴν σύμπλωσιν, ὅτι σήμερον ἀπαντᾷ ῥῆμα *turna* ἐν τῇ μακεδονορρουμανικῇ γλώσσῃ καὶ *inturna* ἐν τῇ δακορρουμανικῇ, πρὸς ὃ καὶ συνεσχέτισαν τὸ *turna*, δεῦτερον δὲ εἰς τὴν κακὴν ἐρμηνείαν τῆς φράσεως τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως «ἐπιχωρίῳ γλώττῃ».

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα, παρατηροῦμεν, ὅτι

¹ Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν, ὅτι οὐδαμῶς ἐκ τῶν συμφραζομένων τοῦ Σιμοκάττου συνάγεται, ὅτι ὁ στρατός τοῦ Κομεντιόλου προήρχετο ἐκ τῆς περιοχῆς ἐκείνης.

² Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει ὁ ἴδιος ἐν *Romanische Studien* (Leipzig 1871) σ. 106 ἔξ. Ἡ παρανόησις τῆς λ. τόρνα δύναται ν' ἀναχθῆ εἰς τὸν Du Cange θεωρήσαντα ταύτην ἄβαρζιήν. Ἰδ. ἐν *Gloss. med. et infim. Latinitatis* λ. *tornare* καὶ *retornare*. Τὸν Du Cange ἠκολούθησεν ἐνταῦθα καὶ ὁ M. B ü d i n g e r, *Oesterreichische Geschichte* I, 67 ὑποσ. 2.

³ *Geschichte der Bulgaren* (Prag 1876) σ. 112.

⁴ *Die Ausbreitung der lateinischen Sprache über Italien und die Provinzen des röm. Reiches* (Berlin 1881) σ. 222 ἔξ.

⁵ *Histoire des Roumains* (Paris 1896) I σ. 242: *torna, torna, fratre prononcé dans la langue du pays. Cette phrase est évidemment une commencement de changement du latin populaire en langue roumaine d'aujourd'hui.*

⁶ *Geschichte des rumänischen Volkes* (Gotha 1905) I σ. 106.

⁷ *Privilèges et franchises municipales dans l'empire byzantin* (Paris-Bucarest 1936) σ. 63.

⁸ Πλεῖστοι τῶν ἄνω ἐρευνητῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περὶ οὗ λόγος ὁ χωρίον τοῦ Σιμοκάττου ὁμιλοῦν περὶ ἐκλατινίσεως τῆς Μοισίας χωρὶς νὰ προσέξουν, ὅτι τὸ χωρίον ἀναφέρεται εἰς τὴν Θράκην· καὶ δὴ: «κατήσαν τοίνυν τοῦ Αἴμου ἐπὶ Καλβομοῦντις καὶ Λιβιδουργὸν πολεμησιόντες καὶ τὸν χαγάνον εἰσορῶσιν οὐ πόρρω που διατρίβοντα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ σημείων τεττάρων ἀπεριμερίμνως τὰς σκηνὰς συμπηξάμενον, ἅτε δὴ τῆς ἐκείνου πληθύος ἀνά πᾶσαν ἐκχυθείσης τὴν Θράκην». Περὶ δὲ ἐκλατινίσεως τῆς Θράκης οὐδεμία σκέψις χωρεῖ.

ἡ διαπιστωθεῖσα σύμπτωση οὐδεμίαν ἐνέχει σημασίαν, ἀφ' οὗ τὸ αὐτὸ ρῆμα ἀπαντᾷ εἰς ὅλας τὰς ρωμανικὰς γλώσσας, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν σερβικὴν¹ ἀναγόμενον εἰς τὸ λατινικὸν *torneo*, ὅπερ πάλιν ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ *τορνεύω*. Παρατηροῦμεν δ' ἐπὶ πλεόν, ὅτι τὸ ρῆμα τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον μνημεῖον τῆς ρουμανικῆς γλώσσης, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς παράγγελμα στρατιωτικὸν τῶν ὑστέρων ρωμαϊκῶν χρόνων, ὡς μᾶς παρεδόθη ἐν τῷ ἔξῃς χωρίῳ τοῦ Στρατηγικοῦ τοῦ Μαυρικίου² «καὶ ὅτε μὲν θέλει ὑποχωρῆσαι, ὁ κούρσωρ κράζει, *cede*, καὶ ὑποχωρεῖ ἑλασία, ὡς ἐν ἡ δύο σαγιττόβολα ἐπὶ τοὺς διφένσωρας. Κράζει πάλιν, *torna mina*, καὶ ἀνθυποστρέφουσιν ὡσανεὶ κατὰ τῶν ἐναντίων». Ὅτι δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν φράσιν «ἐπιχωρίῳ γλώττῃ» παρενοήθη, ὡς εἴπομεν, ἐρμηνευθεῖσα: αὐτόχθων, ἰθαγενής.

Ἡ χρῆσις τῆς λ. ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Θεοφ. Σιμοκάττου εἶναι, ὡς θὰ δεῖξωμεν, ἰδιάζουσα, ἀπαντῶσα τὸ πρῶτον εἰς δύο χωρία τοῦ Δίου-νος Κασσίου: «καὶ τὰ ἔταιρικά κολλίγια ἐπιχωρίως καλούμενα ἀνενεώσατο»³, καὶ «ὅτι τοὺς χιτῶνας τοὺς χειριδωτοὺς ἐξ ἱματίων τιῶν ἐς πάννους ἐπιχωρίως πως καὶ κατατέμνοντες καὶ προσαγορεύοντες συρράπτουσι»⁴. Δηλ. χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν τῶν πατέρων, σημασία προελθοῦσα μετὰ τὴν δημιουργίαν καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς τῆς συνειδήσεως τοῦ Ρωμαίου πολίτου.

Ὅμοίαν χρῆσιν τῆς λ. εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Ἰουλιανῷ: «ὡς δ' ἀνάλωτο καὶ τοῦτο, πρότερον μὲν χιλίους, ἐπτάκις χιλίους δ' ὕστερον, εἶτα νῦν μυρίους, οὓς ἐπιχώριόν ἐστι λοιπὸν ὀνομάζειν μοδίους, ἀνάλισκον σίτου, πάντας οἴκοθεν ἔχων»⁵.

Κατὰ ταῦτα ἐπιχώριος σημαίνει ἐνίοτε, ὅτι καὶ τὸ πατρῶος, πάτριος, ἰδίᾳ δὲ ἐν ταῖς Νεαραῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁶, ἦτοι πᾶν τὸ λατινικόν, τὸ ρω-

¹ Πβλ. Γαλ. *retourner*, ἰταλ. *ritornare*, ἰσπαν. *returnar*, σερβικὸν *tornjati*.

² Ἔκδ. Jo Scheffer (Upsala 1664) βιβ. 3 κεφ. 5. Τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἔκαμε καὶ ὁ K. Jirec'ek, *Archiv für slavische Philologie* XV (1893) σ. 99, τὴν ἐπανάλαβε δὲ ἐν *Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I Teil* ἐν (*Denkschriften der Akademie der Wissenschaften*, 48 (1902) Wien, σ. 8.

³ 38, 13.

⁴ 49, 36.

⁵ Μισοπόγων, ἔκδ. Fr. Hertlein (Λειψία 1875) I σ. 476, 21 ἔξ. (369 B).

⁶ Πβλ. ἰδίᾳ Νεαρ. 7 κεφ. 1 «οὐ τῇ πατρίῳ φωνῇ τὸν νόμον συνεγράψαμεν, ἀλλὰ ταύτῃ τῇ κοινῇ τε καὶ Ἑλλάδι». Ἡ αὐτὴ ἀντίληψις ἐπικρατεῖ ἀκόμη εἰς τὸν 10ον αἰῶνα. Πβλ. Κωνστ. Πορφυρογεννητοῦ, *Περὶ θεμ.* I, 13 «καὶ ἑλληνίζοντες καὶ τὴν πάτριον καὶ Ῥωμαϊκὴν γλῶτταν ἀποβαλόντες». Περὶ τῆς λέξεως πάτριος, πατρῶος διεξοδικῶς διέλαβεν ὁ H. Z i l l i a c u s, *Zum Kampf der Weltsprachen im oströmischen Reich*, Helsingfors 1935.

μαϊκόν. Μὲ τοιαύτην λοιπὸν σημασίαν χρησιμοποιεῖ ὁ Σιμοκάττης ἐν-
ταῦθα τὸ ἐπιχώριος. Ὅτι οὕτως ἔχει, ἐμφαίνεται ἐκ δύο ἀκόμη χωρίων
τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, τὰ ὁποῖα οἱ μνημονευθέντες ἐρευνηταὶ παρέβλεψαν,
τῶν ἐξῆς: «τοῦτον ἐπιχωρίῳ Ῥωμαῖοι φωνῇ ἀποκαλοῦσι κυαίστορα»¹.
καὶ «ἀτάρ μέγιστον φόνον εἰργάσατο τήν τε περσικὴν ἀποσκευὴν ἐχειρώ-
σατο, ἣν σύνηθες Ῥωμαῖοις τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ τοῦλδον ἀποκαλεῖν».²

Ὁ Θ. Σιμοκάττης χρησιμοποιεῖ συχνότερον βεβαίως τὸ ἐπίθετον πά-
τριος καὶ πατρῶος πρὸς δῆλωσην παντὸς λατινικοῦ³, ὅτι ὅμως τὸ ἐπιχώριος
εἰς τὸ χωρίον τοῦ Θεοφυλάκτου (99. 13 ἐξ.) σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ πατρῶος
μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀκολουθῶν αὐτὸν ἀντικαθιστᾷ
τὸ ἐπιχώριος διὰ τοῦ ταῦτοσήμου καὶ τοῦ περισσότερον εὐχρήστου πα-
τρῶος.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὸ χωρίον οὔτε τὸ πρῶτον μνημεῖον τῆς ρουμα-
νικῆς γλώσσης μᾶς διέσωσεν, οὔτε τὴν ἐκλατίνισιν τῆς Θράκης καὶ Μοι-
σίας ἀποδεικνύει. Τὸν τελευταῖον ἰσχυρισμὸν ἔδραιοι ὄχι μόνον τὸ πλῆ-
θος τῶν ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις εὐρεθεισῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν,
ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Βούλγαροι διαβάντες τὸν Δούναβιν ἐχρησιμο-
ποίησαν τὴν ἑλληνικὴν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ πρωτοβουλγαρικαὶ ἐπιγραφαί⁴,
ὅπερ βεβαίως δὲν θὰ συνέβαινεν, ἂν ἡ ἐκλατίνισις τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Δου-
νάβεως παλαιῶν κατοίκων ἦτο πραγματικότης.

¹ Ἀθῆναι - Σεπτέμβριος 1938

Γ. ΚΟΛΙΑΣ

¹ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 39, 12 ἐξ.

² Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 75, 18 ἐξ.

³ Ἱστορίαι 119. 14 «τὰ σημεῖα τοῦ Περσικοῦ, ἃ τῇ πατριῳ φωνῇ βάνδα Ῥω-
μαῖοι κατονομάζουσι».

⁴ Αὗται ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ W. Beschewliew ὑπὸ τὸν τίτλον Die pro-
tobulgarischen Inschriften, Sofia 1934.